

УДК 343.9

Сергій Кузьмич ШАБЕЛЬНИКОВ,

аспірант

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: МЕРЕЖЕВИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Майже тридцятирічний період державотворчого процесу в Україні не позначив, на жаль, рубіж, проминувши який можна було б сказати, що посттоталітарний транзит завершено, за яким би залишилися у минулому кланово-олігархічна модель квазідемократичного політичного режиму, розрив між політичними та інтелектуальними елітами й незатребуваність науки практично на всіх рівнях державного управління. Ми не можемо залишити минуле, тривалий час подовжуючи, розтягуючи його, віддаляючи свою перспективу увійти в інноваційне майбутнє, яке є немислимим без інтеграції політики та науки й філософії. Так само ми приречені тупцювати довкола дисфункційної системи протидії злочинності (відчуваючи широкофронтальний зворотній системно-обструктивний вплив), вносити нескінченні зміни і доповнення до кримінального закону, проштовхувати ідеї про ухвалення нових його версій, намагаючись, наче шамани, закодувати у його текстах доктринально-інфернальні послання потенційним злочинцям, імітуючи тим самим науковість антикримінальної діяльності. Розрив цього порочного кола неефективної, симулятивної практики, серед іншого, вбачається у розширенні уявлення про роль права у протидії злочинності, у мисленні та організації діяльності з позицій цілого і цілісного розуміння феномену кримінологічного законодавства, ширшого за будь-яке окреме галузеве, з нерозкритим превентивним потенціалом. Первинним кроком у цьому напрямі є, ясна річ, розробка адекватного уявлення про природу і зміст кримінологічного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто вказати і на суттєвий науковий доробок, сформований у напрямі розробок проблем кримінологічного законодавства. Його широко репрезентовано працями О. М. Бандурки, М. О. Барановського, В. С. Батиргареєвої, В. В. Голіни, А. Г. Горшенкова, І. М. Даньшина, О. М. Джужи, А. І. Долгової, А. П. Закалюка,

А. В. Калініної, А. В. Кирилюка, О. М. Костенка, Є. Л. Косяка, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, О. Г. Кулика, В. В. Лапаєвої, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, Д. М. Миронюка, Ю. В. Орлова, В. І. Поклада, В. М. Поповича, Д. А. Шестакова, Т. В. Шипунової, В. М. Хомича та інших учених. Разом із тим, визнаючи суттєвий внесок зазначеної плеяди вчених у вирішення низки теоретичних і прикладних завдань щодо розвитку кримінологічного законодавства України, зауважимо, що й досі не сформовано концепції такого розвитку, уявлення про його систему та проблеми гармонізації із кримінологічною наукою та політикою; досі тривають дискусії щодо базового нормативно-правового акту у сфері протидії злочинності, не вирішено проблем розуміння його змісту і природи.

Мета статті полягає в розробці поняття та поясненні природи кримінологічного законодавства з позицій мережевого підходу.

Виклад основного матеріалу. А. В. Калініна, дослідивши підходи до кримінологічного законодавства в низці пострадянських країн, дійшла обґрунтованого висновку про те, що не можна говорити про існування певних моделей такого законодавства в тій або іншій державі. Його теоретична основа є змішаною, без виокремлення національних ознак¹. Більш того, проблематичним є навіть визначення предметних контурів, параметрів цілісності чи системності законодавства, покликаноного забезпечити матеріально-правові засади протидії злочинності.

Принагідно зауважимо, що в кримінологічній науці цю систему заведено іменувати законодавством у сфері протидії злочинності, антикримінальним або ж кримінологічним законодавством. Так, В. М. Бурлаков, Д. А. Шестаков та Я. І. Гілінський під законодавством про протидію злочинності розуміють ті нормативні акти, які у сукупності утворюють юридичну базу для реагування на злочинність і, зокрема, для запобігання злочинам². При цьому Д. А. Шестаков уточнює, що кримінологічне законодавство регламентує некаральний бік попередження злочинів: організаційні питання протидії злочинності в цілому й окремих її складових, кримінологічно-соціальні, кримінологічно-виховні, кримінологічно-психологічні та інші питання³.

На думку В. О. Зікеєва, кримінологічне законодавство є масивом нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у царині протидії злочинності, а саме у сфері запобігання, виявлення, припинення та

¹ Калініна А. В. Кримінологічне законодавство у пострадянських державах. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 61.

² Бурлаков В. Н., Гілінський Я. И., Шестаков Д. А. Преподавание криминологии в современных условиях. *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета*. 1996. Сер. 6. Вып. 3. С. 122; Шестаков Д. А. Криминология. Новые подходы к преступлению и преступности. Криминогенные законы и криминологическое законодательство // *Противодействие преступности в изменяющемся мире* : учебник / предисл. В. П. Сальникова. 2-е изд., перераб. и доп. СПб. : Юридический центр Пресс, 2006. С. 259.

³ Шестаков Д. А. От криминологического законодательства к праву противодействия преступности // От криминологического законодательства к праву противодействия преступности (проблемы криминологии закона) : матер. междунар. конф. (г. Санкт-Петербург, 17 мая 2017 г.). URL: <http://criminologyclub.ru/the-last-sessions/300-2017-05-25-14-18-40.html> (дата звернення: 12.02.2020).

боротьби зі злочинністю, усунення її причин та умов, застосування заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили злочин, сприяння соціальній адаптації осіб, які відбули покарання за вчинений злочин, зниження криміногенного потенціалу всіх сфер життєдіяльності суспільства і зведення до мінімуму віктимізації суспільства¹.

М. О. Городецька стверджує, що кримінологічне законодавство утворює самостійну групу нормативно-правових актів, які регулюють значну за обсягом якісно однорідну сукупність суспільних відносин, пов'язаних з існуванням потенційної можливості вчинення злочинів окремими особами під впливом певних причин та умов й обумовлюються необхідністю превентивного впливу на таких осіб та усунення або нейтралізації криміногенних детермінант. Саме ці відносини, на думку вченої, становлять самостійний предмет правового регулювання, а систематизація указаних нормативних актів дозволить не лише вирішити важливі проблеми підвищення ефективності запобіжної роботи у сфері боротьби зі злочинністю, а й завершити формування кримінологічного права².

Загалом можна погодитися і з А. В. Калініною у тому, що в наш час у пострадянських державах склалися ґрунтовні передумови для формування нової віхи у розвитку кримінологічної науки, а саме – теоретизації положень кримінологічного законодавства, а можливо, навіть і формування кримінологічного права у майбутньому³.

Водночас зауважимо, що кримінологічне законодавство не має своєї галузевої відособленості. Отже, під час його визначення, в тому числі й визначення сутнісних характеристик кримінологічної правової норми, не доцільно відштовхуватись від розуміння конститутивної природи, специфіки окремих галузей права, законодавства та їх норм, у тому числі й тих, які традиційно вважаються ядром контркримінальних практик – кримінального, кримінально-виконавчого права і законодавства.

Саме тому важко погодитись із тим, що кримінологічне законодавство – самостійна група нормативно-правових актів, як про це наголошується у низці досліджень. Чим визначається самостійність? Переважаючою антикримінальною (кримінально-превентивною) метою в конкретних нормативно-правових актах? Якщо так, то за такого підходу надто звужується обсяг поняття «кримінологічне законодавство», адже з нього будуть виключені ті законодавчі джерела, які мають некримінологічне основне призначення (інше галузеве чи загальносоціальне), однак містять

¹ Зикеев В. А. Понятие криминологического законодательства // Проблемы современной юридической науки: актуальные вопросы: сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. Красноярск, 2015. № 2. URL: <http://izron.ru/articles/iz-voprosov-okhvatyvaemykh-problemoysudebnykh-resheniy-vazhneyshee-teoreticheskoe-i-prakticheskoe-z/seksiya6-ugolovnoe-pravo-i-kriminologiya-ugolovno-ispolnitelnoe-pravospetsialnost-12-00-08/ponyatie-kriminologicheskogo-zakonodatelstva/> (дата звернення: 15.02.2020).

² Городецька М. А. Криминологическое законодательство: состояние и перспективы развития в Республике Беларусь. *Право.by*. 2017. № 2 (46). С. 73; Калініна А. В. Кримінологічне законодавство у пострадянських державах. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 58.

³ Калініна А. В. Кримінологічне законодавство у пострадянських державах. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 61.

окремі кримінологічно значущі норми. На нашу ж думку, такі джерела також мають становити кримінологічне законодавство. При цьому важливо зберігати і відповідні предметні межі, кримінально-превентивну цільову установку і, зберігаючи системно-правову єдність галузей законодавства та права, виокремлювати в сегмент кримінологічного законодавства лише ті положення законодавчих актів і правові норми, які *безпосередньо* можуть бути співвіднесені з регулюванням суспільних відносин, що складаються у зв'язку зі здійсненням *спеціально-кримінологічного запобігання* злочинам і протидії злочинності через вплив на групові, видові й інші її типи (наприклад, особистісні, що нейтралізуються або мають нейтралізуватися, зокрема і засобами покарання, його відбування) фактори. Водночас слід усвідомлювати і те, що спектр цих факторів є вельми широким, крім власне безпосередньо криміногенних, він має охоплювати також і фактори фонових для злочинності явищ (суїцидальності, ксенофобії, нелегальної міграції, дитячої безпритульності тощо). Лише в такому розумінні, тобто телеологічному, варто сприймати самостійність (не як інституційну, галузеву, а як цільову) відповідної джерельної у сфері права бази для кримінологічної діяльності.

Підкреслимо, що лише ті нормативно-правові акти та їх окремі положення можуть складати кримінологічне законодавство, бути ним за змістом і цільовою основною установкою, які регулюють відносини у сфері реалізації спеціально-кримінологічних заходів протидії злочинності і фоновим для неї явищам. Хоча правова основа загальносоціальних заходів протидії злочинності може й має входити до предмету кримінології, однак не передбачає аналогічного зворотного зв'язку на рівні гносеології, і на рівні праксеології.

У цьому контексті слушною є думка Ю. В. Орлова, який стверджує, що дослідження кримінологічної ефективності нормативно-правових актів як показника їх ролі в механізмі загальносоціальної профілактики злочинів *збігається по суті із дослідженням галузевої ефективності* відповідного нормативно-правового акту (*курсів наш – С. Ш.*). При цьому віднесення цього показника до категорії кримінологічно значущих є обґрунтованим на тій само підставі, що і виокремлення загальносоціального рівня кримінологічної профілактики¹. Однак наголосимо: йдеться про дослідження кримінологічної ефективності, яка на загальносоціальному рівні збігається з ефективністю галузевою та додатково, у кримінологічному вимірі, доповнюється вивчення потенційних супутніх криміногенних ризиків, що можуть закладатися у тих сферах суспільних відносин, які є дотичними до регульованих конкретних галузевим нормативно-правовим актом. Фактично йдеться про виявлення та нейтралізацію криміногенності нормативно-правових актів загальносоціальної регулятивної властивості і кримінологічну

---

¹ Орлов Ю. В. Кримінологія правотворчості: обґрунтування та концептуальні засади. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2011. №1. С. 98.

ефективність останніх як відсутність криміногенних положень.

Таким чином, під кримінологічним законодавством пропонуємо розуміти міжгалузеву мережу нормативно-правових актів та їх положень, що регулюють суспільні відносини у сфері протидії злочинності шляхом визначення стратегії, окремих напрямів, рівнів, шляхів і способів, а також суб'єктів впливу на детермінаційний комплекс злочинності та фонових для неї явищ. Також вважаємо недоцільним і безперспективним виокремлення такої окремої галузі законодавства. Кримінологічність законодавства означає не його структурну цілісність, а *властивість*, що виводиться з розуміння цільової природи та соціального призначення відповідних норм права, що містяться у нормативно-правових актах різних галузей права – від конституційного, адміністративного й екологічного і до кримінально-виконавчого. Цією властивістю можна управляти; її можна закладати, моніторити, що і має стати предметом кримінології закону – окремого напрямку (галузі) кримінологічної доктрини.

Вище ми зауважили, що кримінологічне законодавство характеризується міжгалузевістю. Це означає, що воно постає мережею, яка має *надсистемний характер*. Мережевий підхід (звернення до категорії «мережа» як метод соціального конструювання) зазвичай застосовується у тих сферах пізнання, де є необхідність структурувати ті утворення, що важко піддаються структуруванню класичними прийомами систематизації, типологізації та класифікації.

Справедливості заради зауважимо, що в юриспруденції мережевий підхід був і залишається на надто розвиненим, хоча сучасні умови глобалізації та мережевої організації життєдіяльності змушують переглянути існуючі способи структурування правової дійсності. Цікавим водночас є той факт, що побічно мережеві властивості права констатуються в окремих дослідженнях уже досить давно. Так, професор Е. Елон говорить про мережу єдиної правової системи (мовою оригіналу): «Вавилонський Талмуд и последовавшие затем основные труды геоним были созданы, когда у нашего народа был еще единый духовный центр, который господствовал над всей диаспорой. Но необъятная раввинская литература, возраст которой исчисляется целым тысячелетием, была зачата и родилась в местах, весьма отдаленных друг от друга – Северной Африке, Испании, Германии, во Франции, Израиле, Польше, Турции, Италии и других центрах. И во все эти периоды действовало, росло и развивалось еврейское право»¹. Таким чином, підкреслюються дистанціювання, різноджерельність, часовий рознос, однак і цілісність права. І цілісність ця постає саме як мережа.

Про мережі законів оповідав і Ф. Бекон у праці «Про переваги та примноження наук», в афоризмі LIII (посилаючись на Ветх. зав., Псалм. Давід., 11, ст. 6.), в 1623 р. писав: «Пророк говорить: – Він обрушить на них сеті. Нема гірших сітей, ніж сеті законів, особливо кримінальних, вони

¹ Элон М. Еврейское право / под общ. ред. И. Ю. Козлихина. СПб. :Юридический центр Пресс, 2002. С. 36.

незліченні, із плином часу зробились марними, не освітлюють шлях, а заплутують ноги подорожуючого»¹.

У середині ХХ ст. у філософії розвинулося повноцінне вчення про мережу. У. Матурана, Ф. Варела і Р. Урибе стверджують, що ані відтворення, ані еволюція не є конститутивними особливостями організації живого, що може бути охарактеризоване тільки через установлення мережі взаємодій між компонентами, які і визначають живу систему як ціле². Процес самовідтворення фіксується, коли організація визначається як аутопоезисна³ або аутопоетична мережа⁴. Зорозуміло, що людина (як жива система або «аутопоетична мережа») і спільноти можуть бути такими виключно через здатність вступати в мережу взаємодій, у тому числі на ментальному, духовному рівнях⁵.

Аутопоетична організація як цілісність визначається мережею продуктивної активності складових частин, при цьому властивості окремих компонентів не визначають властивостей системи, «властивості аутопоетичної системи... визначаються способом побудови цієї цілісності і є, по суті, властивостями тієї мережі, яка продукує і сама є продуктом своїх компонентів»⁶.

Таким чином, кримінологічне законодавство як мережа «проростає» з інших галузевих систем і підсистем законодавства, не має чіткого підпорядкування, зв'язків залежності між більшістю своїх норм, *не має суцільності* у регулюванні суспільних відносин ані за галузевим критерієм, ані в межах дії окремого нормативно-правового акту. Окремі вузли цієї мережі можуть складати системи і забезпечувати суцільність дії чи впливу в межах окремого фрагменту (як, наприклад, кримінальне, кримінально-виконавче законодавство тощо, втім, навіть і в цих випадках не є кримінологічними за змістом, скажімо, кримінально-правові норми про окремі обставини, що виключають злочинність діяння, як-то крайню необхідність або діяння, пов'язане з ризиком), однак у цілому кримінологічне законодавство постає такою собі ризою, уявлення про яку більшою мірою відповідає сучасним тенденціям розвитку мережевих соціальних структур та елементів правової системи, що їм відповідають.

У такому сенсі кримінальне законодавство постає не більш ніж

¹ Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. Т. 1 / сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Л. Субботина. М., 1971. С. 520; Голоскоков Л. В. Теория сетевого права: практика и перспективы её внедрения в России. *Власть Закона*. 2019. № 1 (37). С. 22.

² Варела Ф., Матурана У., Урибе Р. Аутопоезис как способ организации живых систем, его характеристика и моделирование. URL: <http://autoipoiesis.narod.ru/papers/Maturana002.doc> (дата звернення: 10.02.2020).

³ Матурана У., Варела Ф. Древо познания: биологические корни человеческого понимания. М. : Прогресс-Традиция, 2001. С. 40.

⁴ Варела Ф., Матурана У., Урибе Р. Аутопоезис как способ организации живых систем, его характеристика и моделирование. URL: <http://autoipoiesis.narod.ru/papers/Maturana002.doc> (дата звернення: 10.02.2020).

⁵ Шенцева Е. А. Понятие «сеть» как объект философского осмысления. *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. Серия: Философия, этика, религиоведение*. 2011. Вып. 10. С. 150.

⁶ Варела Ф., Матурана У., Урибе Р. Аутопоезис как способ организации живых систем, его характеристика и моделирование // autoipoiesis.narod.ru : сайт. URL: <http://autoipoiesis.narod.ru/papers/Maturana002.doc> (дата звернення: 10.02.2020).

частиною законодавства кримінологічного, а відповідна галузь права, маючи, ясна річ, ґрунтовні й безспірні підстави самостійного виникнення, розвитку і перспектив функціонування, з *позицій цілого* входить до системи кримінологічного знання і практики. Це підтверджується і внутрішніми закономірностями розвитку цієї галузі права і законодавства, проявляється у появі невластивих йому у позитивістському розумінні інститутів, таких як заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб чи обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Однак головне у мережевому підході до розуміння конструкції кримінологічного законодавства та його природи полягає зовсім не у зверненні до проблем взаємовідносин кримінологічної та кримінально-правової доктрин і їх проєкцій на законодавчу площину. Основні епістемологічні горизонти такого підходу виявляються у тому, що, по-перше, мережа відповідає основному принципу організації соціальних процесів, провідних як для окремих спільнот, так і для глобального людства. По-друге, формуються гуманістичне підґрунтя для розуміння кримінологічного законодавства та його антропоцентричний фокус. А. В. Назарчук справедливо наголошує на тому, що в підґрунті будь-яких мереж лежить комунікація індивідів, про які б організаційні структури, інформаційні системи не йшлося, «на виході» завжди стоїть індивід¹. Це те розуміння, яке більшою мірою тяжіє до філософії юснатуралізму, і якого часто не вистачає позитивістському підходові, в межах якого за конструктами публічно визначених порядків, режимів і механізмів досить складно розгледіти конкретну людину. Це ж саме стосується і розуміння злочинності, яке, цілком зрозуміло, не може бути зведене до «сукупності всіх злочинів». Бачення злочинності як особливої форми руху соціальної матерії та як людської властивості ставить на порядок денний і необхідність формування відповідного, адекватного бачення та інструментів протидії злочинності, серед яких чільне місце посідає кримінологічне законодавство. Саме тому вважаємо, що використання мережевого підходу як окремого методологічного прийому є корисним під час формування належного й перспективного, гіпотетично ефективного у практичному вимірі розуміння природи кримінологічного законодавства.

«Епістемологічний потенціал поняття мережі, її гранична простота і значний обсяг в цілому і в найширшому сенсі, – наголошує О. О. Шенцева – дозволяють розглядати той чи інший фрагмент реальності через мережу його взаємодій – як реальних, так і потенційно можливих, а також через мережу сценаріїв майбутніх взаємодій»². Тому використання мережевого підходу спрямовано на забезпечення відповідності між законодавством, юридичними інструментами впливу на детермінаційний комплекс

¹ Назарчук А. В. Сетевое общество и его философское осмысление. *Вопросы философии*. 2008. № 7. С. 69.

² Шенцева Е. А. Понятие «сеть» как объект философского осмысления. *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. Серия: Философия, этика, религиоведение*. 2011. Вып. 10. С. 154.

злочинності та комплексним, надскладним і мережевим характером останнього. Це – крок до зниження ступеня неадеквату (С. А. Дацюк, Ю. В. Орлов), в якому наразі перебуває вітчизняна система протидії злочинності, коли переважаюче мислення на рівні як парламентського корпусу, так і правозастосувачів, не відповідає дійсності, реальній криміногенній обстановці. У стані неадеквату завжди зберігається велика й непереборна спокуса і тут, і там «розмахувати» Кримінальним кодексом, активно його доповнювати, змінювати і навіть братися до розробки нових його редакцій, поява на світ яких начебто здатна скільки-небудь істотно вплинути на стан злочинності в державі (хіба що на його статистичний слід).

Основними елементами мережі є вузли та відносини. Із цієї позиції маємо виходити і під час визначення структури кримінологічного законодавства. При цьому корисним видається групування вузлів за певними однорідними ознаками, що визначає їх соціально-просторову наближеність один до одного у мережевій структурі, а, отже, й у функціональному розумінні. Уявлення про вузли та їх зв'язки в кримінологічному законодавстві візуалізує розуміння останнього як нормативно-правової мережі.

У науці не склалося єдиного підходу до такого групування, хай навіть і визначеного в інших категоріях, властивих традиційному системному мисленню та підходу. Так, наприклад, Д. Ю. Гончаров пропонує розглядати два блоки законодавства про протидію злочинності – у сфері запобігання злочинам та у сфері боротьби зі злочинністю¹. Учений, таким чином, обирає основним критерієм поділу кримінологічний і кримінально-правовий вплив на злочинність. Однак вважаємо, що такий поділ є некоректним, він здійснюється не за однією підставою; цілком очевидно, що кримінально-правовий вплив не обмежується і не може обмежуватися, зводиться виключно (а можливо й ніколи) до кари, передбачаючи специфічний посткримінальний, але, тим не менш, все ж таки запобіжний вплив у межах як спеціальної, так і загальної превенції.

В. О. Зікеєв структурує систему кримінологічного законодавства у критеріально змішаний спосіб, виділяючи норми наднаціонального права (міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані державою та міжнародні угоди), рамочні документи, норми кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, норми актів підзаконного характеру, а також нормативні акти, що регулюють окремі питання протидії злочинності². При цьому до сукупності

¹ Гончаров Д. Ю. Межотраслевые взаимосвязи в законодательстве о противодействии преступности : монография / под науч. ред. И. Я. Козаченко. М. : Юрлитинформ, 2014. С. 265.

² Зікеєв В. А. Понятие криминологического законодательства // Проблемы современной юридической науки: актуальные вопросы : сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. Красноярск, 2015. № 2. URL: [http://izron.ru/articles/iz-voprosov-okhvatyvaemykh-problemoysudebnykh-resheniy-vazhneyshee-teoreticheskoe-i-prakticheskoe-z/seksiya6-ugolovnoe-pravo-i-kriminologiya-ugolovno-ispolnitelnoe-](http://izron.ru/articles/iz-voprosov-okhvatyvaemykh-problemoysudebnykh-resheniy-vazhneyshee-teoreticheskoe-i-prakticheskoe-z/seksiya6-ugolovnoe-pravo-i-kriminologiya-ugolovno-ispolnitelnoe)

антикримінальних законодавчих актів належить як репресивне, так і нерепресивне законодавство¹. І якщо з останнім цілком можна погодитися і підтримати думку щодо включення до кримінологічного, кримінально-правового і кримінально-виконавчого законодавства, то що стосується вказаного змішаного структурування, воно радше є беззмістовним, виражає не мережу чи систему, а незв'язний набір різних видів нормативно-правових актів.

На думку В. О. Ананіча, існують кримінологічні нормативно-правові акти двох видів: 1) комплексні, що поєднуються з нормами інших галузей права; 2) власне кримінологічні, або кримінологічно-профілактичні². Цю позицію можна сприйняти, однак лише в тому випадку, якщо виходити з оперування нормативно-правовим актом як базовою одиницею кримінологічного законодавства. Якщо ж такою вважати окрему норму закону чи іншого нормативно-правового акту (наприклад, ч. 3 ст. 29 Конституції України), тоді запропонована структура втрачає сенс.

М. О. Городецька воліє оперувати тричленною структурою спеціально-кримінологічних нормативно-правових актів, що охоплює такі їх групи: 1) ті, що регулюють основи запобігання злочинності; 2) ті, які регламентують особливості запобіжного впливу на особистість правопорушника і типові причини вчинення окремих видів злочинів; 3) ті, які регламентують діяльність зі спеціального запобігання злочинності окремими суб'єктами³. Таке уявлення про градацію кримінологічного законодавства також має недоліки, адже важко уявити нормативно-правові акти про запобіжний вплив на особистість правопорушника і типові причини вчинення окремих видів злочинів, у яких не зачіпатимуться питання про повноваження, форми, напрями й методи діяльності суб'єктів спеціального запобігання злочинності, їх взаємодію, контроль за їх діяльністю тощо. Принаймні в українській системі права нормативно-правові акти із другої запропонованої дослідницею групи у «чистому вигляді» не зустрічаються.

Д. А. Шестаков пропонує таку структуру кримінологічного законодавства: 1) норми, що регламентують стратегію протидії злочинності (наприклад, Міланський план дій, ухвалений VII Конгресом ООН із запобігання злочинності та поведження із правопорушниками, схвалений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/32 від 29.11.1985 р.); 2) норми, що регламентують кримінологічну експертизу; 3) норми, що регламентують запобігання конкретним видам злочинів; 4) віктимологічне

---

pravospetsialnost-12-00-08/ponyatie-kriminologicheskogo-zakonodatelstva/ (дата звернення: 15.02.2020).

¹ Там само.

² Ананіч В. А. Введение в криминологию : лекции. Минск : Акад. МВД, 2014. С. 7; Калініна А. В. Кримінологічне законодавство у пострадянських державах. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 62.

³ Городецькая М. А. Криминологическое законодательство: состояние и перспективы развития в Республике Беларусь. *Право.бу*. 2017. № 2 (46). С. 70.

законодавство (щодо захисту прав потерпілих, свідків та інших учасників кримінального провадження)¹. Звертає на себе увагу те, що вчений оперує категорію «норма кримінологічного законодавства» як вихідною у структуруванні останнього, що, без сумніву, є позитивним та обґрунтованим. Однак не можна також не помітити і те, що Д. А. Шестаков фокусується виключно на напрямках кримінально-превентивної діяльності й окремих заходах, залишаючи поза мережевими вузлами ті норми кримінологічного законодавства, які регулюють діяльність спеціальних суб'єктів запобігання злочинам. Так, наприклад, не входить до жодної із запропонованих вище чотирьох груп Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28.10.2015 № 877².

З урахуванням зазначених критичних зауважень можемо запропонувати використовувати таке бачення вузлової структури мережі кримінологічного законодавства:

1) законодавство, що визначає загальні засади, принципи організації протидії злочинності в державі (наразі в Україні відсутні окремі законодавчі акти схожої властивості);

2) стратегічний вузол кримінологічного законодавства, що визначає (має визначати) цінності, цілі, орієнтири й установки в діяльності щодо протидії злочинності в актуальному та перспективному вимірах, а також на національному і регіональному рівнях з урахуванням візій глобального уселюдства;

3) структурний вузол, який окреслює коло спеціальних суб'єктів запобігання злочинам, їх повноваження, взаємодію між собою та з іншими суб'єктами (в тому числі інститутами громадянського суспільства), що мають кримінологічну зацікавленість;

4) функціональний вузол, що визначає законодавчу основу реалізації конкретних напрямів, рівнів, етапів, заходів і засобів протидії злочинності, нейтралізації (послаблення дії) криміногенних факторів та їх груп, наукового, аналітичного, кадрового та іншого забезпечення цієї діяльності.

Висновки. Кримінологічне законодавство визначено як мережу різногалузевих, різноджерельних нормативно-правових положень, що забезпечують правове регулювання суспільних відносин у сфері спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. Сенс використання мережі для дослідження кримінологічного законодавства полягає не лише у намаганнях теоретичного осмислення, досягнення правових феноменів у надскладних сучасних умовах розгортання соціальних взаємодій, а й у

¹ Шестаков Д. А. От криминологического законодательства к праву противодействия преступности (проблемы криминологии закона): международная беседа (г. Санкт-Петербург, 19 мая 2017 г.). URL: <http://criminologyclub.ru/the-last-sessions/300-2017-05-25-14-18-40.html> (дата звернення: 20.02.2020).

² Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (дата звернення: 17.02.2020).

застосуванні адекватного їм способу конструювання та перетворення соціальної дійсності законодавчими засобами. Навіть у разі побіжного аналізу найбільш небезпечних, організованих форм злочинності виявляється їх мережева організація (наркозлочинність, економічна, екологічна, політична, загальнокримінальна професійна злочинність тощо). Глибинний же кримінологічний аналіз феномену злочинності засвідчує мережеві закономірності відтворення криміногенних факторів, що ставить на порядок денний необхідність адекватного реагування на рівні як формування кримінологічного законодавства, так і його застосування. Перспективи подальших досліджень за вказаним напрямом вбачаються у науковому описі й поясненні мережевих зв'язків у структурах кримінологічного законодавства.

Стаття надійшла до редакції 30.03. 2020

Сергей Кузьмич ШАБЕЛЬНИКОВ,

аспірант

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

ПОНЯТИЕ И ФЕНОМЕН КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: СЕТЕВОЙ ПОДХОД

Исследована природа криминалогического законодательства. Под ним предложено понимать межотраслевую сеть нормативно-правовых актов и их положений, регулирующих общественные отношения в сфере противодействия преступности путём определения стратегии, отдельных направлений, уровней, путей и способов, а также субъектов воздействия на детерминационный комплекс преступности и фоновых для неё явлений. Эти положения не имеют чёткого подчинения и связей зависимости между собой, цельности в регулировании общественных отношений ни по отраслевому критерию, ни в пределах действия отдельного нормативно-правового акта. Подчёркивается необходимость принятия базового и стратегического криминалогических нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: *преступность, криминогенные факторы, противодействие, криминалогическое законодательство, сеть, связи.*

Serhiy K. SHABELNIKOV,

Post-graduate student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CONCEPT AND PHENOMENON OF CRIMINOLOGICAL LEGISLATION: NETWORK APPROACH

The author of the article has studied the problem of criminological legislation. It has been offered to understand it as an intersectoral net of regulatory acts and their provisions regulating social relations in the field of combating crime by defining a strategy, individual directions, levels, ways, methods, as well as subjects of influence on the determination complex of crime and its background phenomena.

These provisions do not have clear subordination, relations of dependence between each other, integrity in the regulation of public relations, neither by industry criteria, nor within the scope of a separate regulatory act. The necessity of adopting basic and strategic criminological regulatory acts has been emphasized.

Key words: *crime, criminogenic factors, counteraction, criminological legislation, network, communications.*